

Rechnitzer, J. (2022): Kelet- és Közép-Európa nagyvárosainak néhány jellegzetessége. city.hu Várostudományi Szemle 2(2), 7–27.

TANULMÁNYOK

Kelet- és Közép-Európa nagyvárosainak néhány jellegzetessége¹

Rechnitzer János²

Absztrakt

Kutatási program keretében 10 Kelet- és Közép-Európában található ország 95 db 100 ezer fő feletti nagyvárosának egyes alapvető sajátosságait mutatjuk be. A nagyváros fogalom és értelmezés indítja a tanulmány, egyben annak kellő adaptációra a nagytérségre. Az országok városhálózatának csomópontjait tekintjük nagyvárosnak, s ezt a népesség számot költjük. 100 ezer fő feletti centrumokban már létrejönnek olyan funkciók és azokat kifejező intézmények, amelyek regionális hatásokat képesek generálni. Kutatásban ennek a centrum körnek négy csoportját alakítottuk ki, így kismagyvárosokat, a multiregionális szereppel bíró városokat, a makroregionális befolyással rendelkezőket és az országos, esetenként nemzetközi hatással is rendelkezőket. Ezekre a típusokra végzett elemzéseink két metszetét mutatjuk be tanulmányunkba. Az első az urbanizációs szinthez szoros kapcsolódó népességszám változás. Kimutatható, hogy eltérő urbanizációs szintek vannak a nagytérségben, de összességében a megkétszerezés felismerhető a nyugat-európai trendektől. A jövedelmek alakulásánál szintén a megosztott, az erő különbségek tűnnek fel. A méret nagyság és a jövedelmek kapcsolata egyértelmű, de ezt befolyásolja a nagyváros elhelyezkedése, kitűnik a nyugat-keleti különbség. Fontos szerepe van a vonzáskörzet szerkezetének, valamint a nagyváros gazdaságában a különféle szektoroknak. Például a járműipari központok nagyobb dinamikát mutatnak a jövedelem termelésben. A perifériákon lévő nagyvárosok erősen leszakadtak az európai, de az országos szintektől is. Az elemzések segítik megérteni függő piacgazdaságok nagyvárosainak átalakulását és fejlődési pályájának leírását.

Kulcsszavak: Kelet- és Közép-Európa, nagyváros, urbanizációs szint, átalakulás, jövedelem és városfejlődés kapcsolata

¹ OTKA 128747 A Kelet- és Közép-Európa nagyvárosok a hazai területi kutatásokban. A Kelet- és Közép-Európa nagyvárosok innovációs környezete és területi töke szerkezete (2018–2022) c. kutatási programban készült tanulmány.

² kutató professzor emeritus, KRTK RKI NYUTO Győr

Abstract

The research programme will focus on some of the basic characteristics of 95 cities with over 100,000 inhabitants in 10 countries in Eastern and Central Europe. The concept and interpretation of a metropolis is the starting point of the study, and its adaptation to the metropolitan area. We consider the nodes of the countries' urban networks as metropolitan areas and relate this to population numbers. Centres of over 100 000 inhabitants already have functions and institutions that can generate regional effects. In our research, we have identified four groups of these centres: small cities, cities with a multi-regional role, cities with a macro-regional influence and cities with a national, sometimes international, impact. Two cross-sections of our analysis of these types are presented in our paper. The first is population change closely related to the level of urbanisation. It can be shown that there are different levels of urbanisation in the metropolitan area, but overall a lagging behind Western European trends can be discerned. Income trends also show a split and power differential. The relationship between size and income is clear, but this is influenced by the location of the metropolitan area, with a marked West-East divide. The structure of the catchment area and the different sectors of the metropolitan economy play an important role. For example, automotive centres show greater dynamism in income generation. Peripheral cities are strongly lagging behind European and national levels. The analyses help to understand the transformation of large cities into dependent market economies and to describe their development trajectories.

Keywords: Eastern and Central Europe, metropolis, urbanisation level, transformation, income and urban development

Bevezetés

Kutatási programunk részeként feldolgozásokat végeztünk a kelet- és közép-európai nagyvárosok jellemzőiről, így a vizsgált 10 ország urbanizációs szintjéről, s azon belül a nagyvárosok részesedéséről, arányaik változásáról. Kiemelve azokat a központokat és térségeket, ahol ezen központok magasabb népesség aktivitást mutattak, vagy éppen a rendszerváltozások utáni nagy átalakulások következtében a népesség vesztesük intenzívebb volt. Utalni próbáltunk ezzel a rövid elemzéssel is a nagytérség urbanizációs folyamataira, s azon belül az általunk nagyvárosnak tekintett települések szerepének illusztrálására.

Ezen központok gazdasági aktivitást jelen elemzésünkben az egy főre jutó GDP adatok alapján – kellő megkötéssel – kíséreljük meg érzékeltetni. Az összehasonlítás alapja maguknak az országoknak az azonos szintű mutatóihoz való elérésük, jelezve ezzel, hogy a vizsgált nagyváros mennyiben térnek az országos értékektől. De nem csak az adott ország szintjéhez viszonyítjuk az adatokat, hanem az unió egészéhez, így érzékeltebben tudjuk bemutatni helyzetüket. Sőt ezt még fokozzuk azzal, hogy az uniós sorrendben való elhelyezkedésüket is leírjuk, ami még plasztikusabban jelzi a vizsgált városállomány helyzetét.

A jelen elemzések részei egy nagyobb tanulmánynak, amik a kelet- és közép-európai nagyvárosok állományának, rendszereinek, gazdasági potenciáljának és a területi tőke állományok bizonyos elemeinek áttekintését célozta meg.

A nagyváros

Az európai, majd a nagytérség egyes országainak területi és várospolitikának elemzése során felmerül a kérdés, hogy a nagyvárost miként értelmezhetjük, milyen sajátosságokkal rendelkező centrumok azok, amelyek valamilyen mértékű, nagyságú térségben, vagy éppen adott ország csoport vonatkozásában már határozottan érzékelhető a jelenlétük a településhálózat, s nem beszélve ezeknek központok az esetleges csoportosításáról.

Jeney (2007) a nagyváros fogalom nyelvi megjelenését boncolgatja. A német „Grosstadt” és az angol „city” összevetésében, az előbbi inkább a városméretre, míg az utóbbi a szélesebb városi funkciókra utal, még ha újabban erősen kötődik a városmagok, központok jelöléséhez is ez a fogalom. A magyar szakirodalomban a nagyváros értelmezés véleményünk szerint mindkét nyelvben megadott fogalmi körhöz kapcsolódik. Hétköznapi vonatkozásában a város méretét és egyben jellegét a népesség száma és annak dinamikája írja körül, mivel a nagyobb lakosság szám egyértelműen a funkciók, intézmények, interakciók, a jelenlévők belső és külső hatásainak megjelenésével jár együtt. Ez visszavezethető a méretgazdaságosságra, azaz az egyes funkciók (gazdaság, munkaerő, fogyasztás, üzleti és közszolgáltatások), azok intézményeinek ellátási, kiszolgálási, működtetési „kapacitására”, amelynek egyik oldalról gazdasági feltételei vannak (működés, üzemeltetés), másik oldalról a térségi hatástere, ami részben történetileg, részben pedig az intézmények/funkciók megújítása, vagy éppen átalakulása révén formálódik. A nagyváros esetében tehát a méretgazdaság nem egy, vagy több tényező térformáló erejéből következik, hanem számos funkció/tevékenység együttes és komplex, többségében hálózatszerű egymásra hatásából (Rechnitzer 2021; Lengyel, Rechnitzer 2009).

„Egy nagyvárosi terület központi magból, különálló városból vagy városi agglomerációból, valamint perifériából, szomszédos település együttesből áll, amely aktív lakosságának jelentős része nap mint nap a központi magba jár dolgozni. A nagyvárosi terület fogalma tehát közel áll a foglalkoztatottsági és a funkcionális városi régió fogalmához. Figyelembe veszi a periférikus zónák létezését, amelyek növekedése felelős a zónák központjának fejlődéséért. A nagyvárosi terület egy órányi távolságú hely-idő körzetet ölel fel, beleértve mind a városi, mind a rurális környezetet.” (EGSzB 2004, 2.3) (Somlyódy 2014, 34–35).

Ezek a relációk bizonyos „tömegben” érvényesülnek, magát a tömeget a legegyszerűbben a népességgel mérhetjük, jelölhetjük. Az emberek együttese, azok koncentrációja teremti meg a városi tereket, hozzák létre a különféle funkciókat és működtetnek intézményeket, illetve azokat megtestesítő területi/városi tökecsoportokat, alakítják ki az egymás közötti kapcsolataikat, formációkat. Ennyire egyszerű lenne, tesszük fel a kérdést, vélhetően igen! Hiszen a működés, s annak számos következménye alakítja majd a városi folyamatokat, magának a városrendszernek – a jelzett tökecsoportok és elemek – funkcionálása, aztán egymásra hatása, egyben az állapotának, összetételének folyamatos változása teremti meg azokat a körülményeket, amik aztán a várost, mint egységet, mint területi entitást jellemzik. A város a településrendszer része, a fókusz, a gyűjtőpontja. A települések nagysága és persze az ehhez köthető funkciók, intézmények, szerepek hierarchikus rendszert alkotnak, hiszen az egyre összetettebb, komplexebb megjelenések kötődnek a népesség koncentrációkhoz, s minél nagyobb annak mértéke, annál sokszínűbbek a centrumok. Így a hierarchia – amely a hosszútávú átalakulások eredménye – különféle szintjein más és más feladatok, tevékenységek, azokat megtestesítő intézmények jelennek meg és működnek.

A nagyváros ebben a közelítésben egyértelműen magas népesség koncentrációt jelent, s ezzel együtt a funkcióknak és a városi tereknek szélesebb megjelenését adja. Hol vannak ennek a népesség koncentrációjának a határai, a küszöbértékei, s azokba tartozó egységeket milyen általános, valamint megkülönböztető sajátosságok jellemzik? A válasz függ az adott ország népességétől, területi méretétől, térszerkezetétől, valamint azoktól a történeti átalakulásoktól, amik az adott ország/nemzet fejlődését befolyásolják.

Magunk, kutatásaink alapján 100 ezer főben határozzuk meg a nagyváros alsó küszöbértékét. Ez az a minimális népesség tömeg, amely koncentrált városi teret, sokoldalú funkciórendszert, megfelelő kapacitású intézményrendszert képes működtetni, hogy a városon belüli és azon külső hatástereket hozzon létre, aminek kimutatható következményei lehetnek a térbeli folyamatokra és szerkezetekre.

A hatásrendszerek sokoldalúak, ezek között a regionális tudomány kiemeli az agglomerációs tényezőket, amelyek a városrendszer gazdasági tőketartományának elemeire terjed ki, azoknak az egymásba kapcsolódása, befolyásolása révén aktivizálják a gazdaság folyamatait, de számos esetben újabb tényezők létrehozásával is (Lengyel, Rechnitzer, 2009). Persze a gazdaságban terjedő agglomerációs aktivitások aztán kiterjednek a városrendszer más tőketartományaira, ennek következtében megváltoznak a szereplők magatartása, a funkciók, az intézmények, s azok kapcsolata. A városhierarchia egyes szintjein ezek az agglomerációs aktivitások különbözők. A nagyobb népességszámú, ezáltal szélesebb feladatrendszereket és azok intézményeit működtető központoknál élénkebbek és sokoldalúbbak az interakciók, míg a hálózatok kisebb népességszámmal rendelkező egységeinél mérsékeltébb, vagy bizonyos szerepekre, azok intézményeire koncentrálnak.

A 21. században a nyugati világ területi, valamint városi rendszerében a verseny, azt kifejező versenyképesség a meghatározó szemléletmód (Lengyel, 2022). Verseny az erőforrásokért, az újabb tőkeelemekért, az intézményekért, az újdonságokért, a folyamatos megújításért. Ez a verseny a városhierarchia folyamatos mérését, tesztelését, egyben átrendeződését is eredményezheti. Az agglomerációs hatások ezeket a versenyképességi elemeket formálják, alakítják, egyben hatnak a városrendszer és annak komplex térbeli hatására, befolyására. Megjegyezzük, hogy ennek az állandó versenyszemléletnek számos kedvező hatása mellett egyre szélesebb negatív következménnyel is járhat, gondoljunk a környezet igénybevételeitől kezdve a városok szétterülésén át egészen az aktív tőkeelemek leépülésig, vagy éppen elvándorlásáig.

Kelet-Közép-Európa területi folyamatainak és városhálózata alakulásának sajátosságait alapján az 1. táblázatban foglaltuk össze a vizsgált nagyváros csoportjait, azok országok szerinti népesség nagyságát és számát. Nézzük meg közelebbről az egyes besorolásoknak a jellemzőit.

Az első a 100 és 200 ezer fő népességgel rendelkező centrumok, amiket Lux (2013) után *kisnagyvárosnak* nevezhetünk. Ebben a kategóriában a funkciók már sokoldalúak, tömegszerűek, egymásra hatásuk komplexebb, a térbeli kapcsolatok rendszere széles skálán mozog, bár azok kiterjedése még – éppen az intézményi kapacitások miatt - korlátozottabb, térben egyértelműbben jobban körül határolható. Városon belüli gazdasági interakciók a domináns (vezér) szektorokra koncentrálnak, azokat veszik körül, vagy pontosabban azokat szolgálják ki, de szélesedő tercier/kvaterner hálózatok figyelhetünk meg, amik nem csak az üzleti, gazdasági, intézményi környezetnek, hanem lakosságnak (centrum és vonzáskörzete) is nyújtanak egyre szélesebb kínálatot, na meg számos egyediséggel rendelkeznek. Működnek a tudástermelő, vagy átadó intézmények (egyetemek, oktatás központok), ezek között több esetben szélesebb oktatási, képzési vertikumot fedezhetünk fel, a kutatás-fejlesztés intézményei is megfigyelhetők.

1. táblázat

A kutatásunkban bevont országok és nagyvárosaik csoportosítása (2020)

Ország	100 és 200 ezer fő között		201 és 300 ezer fő között		301 és 500 ezer fő között		501 ezer fő felett		Mind- összesen		Né- pesség ará- nyok (%)
	Népes- ség (fő)	db	Né- pesség (fő)	db	Né- pesség (fő)	db	Né- pes- ség (fő)	db	Né- pesség (fő)	db	
Ausztria	389527	3	497667	2					887194	5	5,3
Bulgária	371043	3	201779	1	684067	2			1256889	6	7,5
Cseh- ország	379994	3	284982	1	382405	1			1047381	5	6,3
Horvát- ország	380366	3							380366	3	2,3
Magyar- ország	1100479	8							1100479	8	6,6
Len- gyelor- szág	3352259	23	1259306	5	1551737	4	2626127	4	6163302	38	36,9
Romá- nia	1944990	14	1236444	5	1658974	5			4840408	24	29,0
Szerbia	420024	3	250439	1					670463	4	4,0
Szlová- kia			238138	1					238138	1	1,4
Szlové- nia	97019	1							97019	1	0,6
Össze- sen	8435701	61	3968755	16	4277183	12	2626127	4	19307766	95	100,0
Arány (%)	43,7	64,2	20,6	16,8	22,2	12,6	13,6	4,2	100,0		

Forrás: Kutatási adatbázis, saját feldolgozás.

A kismagyvárosokban kimutatható a tudatos fejlesztés politika, annak aktivitása, lehetőségei, intézményi kereteit persze az adott ország állami/politikai berendezkedése, valamint a területi politika rendszere erősen befolyásolja, meghatározza. Ugyanakkor a *település- és városhálózat gerincének* kell a kismagyvárosokat tekinteni, mert valós, vagy éppen szervezendő hálózatuk a térszerkezet meghatározó alakítójává teszi ezen központokat. Ebben a nagyvároskörben is érvényesülnek a szuburbanizációs folyamatok, a városi népesség számos esetben már inkább stagnál, mint növekszik, a települési agglomerációs övezeti formálódnak, a városi szétterülés folyamatos. Mérsékeltlen találunk példákat a kismagyvárosok és a térségük szervezett együttműködéseire, így a városrészek kialakulása a kezdeti fázisban tart.

A következő kategóriaként a 201–300 ezer fő közötti nagyvárosokat jelöltük ki. Miért csak 100 ezer fővel növeltük a kategória határ? Nos, érzékeltük a kutatásaink során a léptékváltást! Hiszen ezen csoportba tartozó nagyvárosok a nagytérség több országban egyre jelentősebb szerepet játszanak, azaz multiregionális vonatkozásban érvényesülnek funkcióik. Az országok (Ausztria 2, Bulgária 1, Csehország 1, Lengyelország 5, Románia 5, Szlovákia 1, Szerbia 1) térszerkezetében valamilyen jellegű *fókuszpontok*. Hiszen kapu szerepet vállalnak, vagy éppen a szomszédos országgal való összeköttetést bonyolítják, de kvázi ellenpontjai (kisebb országokban) a fővárosnak, vagy egy-egy nagyobb területi egység (több régió) magasabb szintű ellátását biztosítják, annak alakításában vesznek részt. Főleg a nagyobb területű országokban (Lengyelország, Románia) korábban, de jelenleg is kiemelt – gyakran specializált – ipari, gazdasági centrumként funkcionálnak, legyenek azok a hagyományos szektorok, részben, egészben megújítva a külföldi befektetések által, vagy az új gazdaság egyes aktorainak fogadásával. A funkció kínálatuk egyértelműen szélesebb, mint az előző kategória centrumainak, a területi kapcsolatok valamelyest bővebbek, az agglomerációs hatások éppen a nagyobb tömegszerűséggel érzékelhetőbb, a szuburbanizáció trendek jól kimutatható, bár ennek szervezett formáira kevés jó gyakorlatot találtunk. A tudástermelés, mint az innovációs potenciál serkentő forrása élénk és egyre komplexebb, a multiregionális hatásaik miatt is, de a gazdasági koncentrációk következtében úgy szintén szükségszerűen kiépülnek az új, vagy megerősödnek a régi intézményi (egyetemi, részben kutatási-fejlesztési) bázisok.

A szakirodalomban felmerül gyakran a kérdés (Lux, 2013), hogy hol van, lehet, miben mérhető a nagyvárosi formáció kritikus tömege, milyen intézményi körben foghatók meg azok a szerepkörök, intézmények, térbeli kisugárzások, vagy jelenlétek, amik generáló hatást indítanak el a térfolyamatokban, szívják és egyben szétterítik azokat (Lengyel, Rechnitzer, 2009). A kutatásaink azt jelzik, hogy Kelet-Közép-Európában *200 ezer fő körüli és feletti népesség szintnél* már kimutathatók a komplexebb térszervezési hatások, olyan tömegszerűségek, számos tényezőben, amelyek generálják a nagyobb térségre, több régióra (pl. országhatáron innen és túl) a hatásokat (kapcsolatokat, együttműködések, termelési, szolgáltatói aktivitásokat), megindulnak a várostérség képződések, s egyben a növekedési pólushoz köthető szerepkörök és intézmények megjelenése, működése. Így ezt a kategóriát a kutatásaink során a *multiregionális funkcióval rendelkező nagyvárosoknak* neveztük!

A következő szint talán érthetően *makroregionális funkciókat* megjelenítő és gyakorló nagyvárosok, amihez kutatásaink szint a népességszám alapján (300–500 ezer fő) 12 centrum kapcsolhattunk. Esetükben már olyan mértékű funkció tömeget koncentrálnak, amivel nagytérségi (több régióra együttesen), vagy éppen országos, esetleg a

szomszéd országra is kimutatható gazdasági, társadalmi, térségalkotó hatásokat képesek tartósan gyakorolni, egyben újabbakat generálni. A nagytérség országainak másodlagos központjai ezek, a település- és városhálózat kiemelkedő csomópontjai, amelyek lendületes fejlődést mutatnak, kitűnnek a gazdasági aktivitásukkal, széles intézményi hálózatukkal, újdonság alakító képességeikkel, azok bázisaival. Néhányan közülük egyre erősödő karakter jött létre a gazdaságban, főleg az új gazdaság kibontakozó szektoraiiban. A városi rendszereik jellege, az ottani életminőség terei izgalmasok, megújító formációkat is fogadni képesek, s mindez érvényes az egyedi - bár nem minden szegmensben érvényes – kulturális kínálatokra. A makroregionális nagyvárosok tehát az *országok kiemelkedő növekedési pólusai*, egyben térformáló centrumai, amiben több esetben a hálózati léptékek³ is felismerhetők. A nagyváros lendületes szétterülése, a település agglomerációs övezeti formái, a funkciók által alakított sokirányú és szektorális szempontból is összetett hálózati rendszerek jelenléte, jelzi, hogy ezen növekedési pólusok *fejlesztése országokban kiemelt jelentőségű*, egyben képesek lehetnek új – ellenhatalmi centrumokká is válni. Bár ismét meg kell jegyeznünk, hogy az országok politikai és ennek következtében közigazgatási modelljeinek eltérőek, így a lokális szintek, települések önállóság, s ebből következő fejlesztési aktivitás különbségeket – pontosabban gyakori változásokat – mutatnak a nagytérség államaiban.

S végül a *nemzetközi rangú nagyvárosok*, amelyeknek a népessége tartósan 500 ezer fő felett alakult egyedül csak Lengyelországban található. Krakkó, Lódz, Poznan, Wroclaw nagyvárosokban 2,6 millió város lakót regisztráltak, városrégiójukkal együtt ennek másfél-kétszeres népességre is folyamatos és közvetlenül hatást gyakorolnak. Lengyelországban alakultak ki egyedül nemzetközi dimenziókban (MEGA 6) regisztrált nagyvárosok, a maguk összetett, komplex gazdasági, település, társadalmi, intézményi szerkezetükkel, egyben versenytársai lesznek, lehetnek a dinamikusan fejlődő – és a kelet-közép-európai térségben egyre jelentősebb szerepre törő – fővárossal, esetünkben Varsóval. A nemzetközi vonatkozásban is kiemelkedő centrumok az *európai nagyvároshálózat értékelhető részei*, egyben Lengyelország térszerkezetének meghatározó egységei, így a fejlesztésük és funkcióik alakítása, megújítása kiemelt állami feladatként kezelendő.

³ Tudatos összeköttetés megteremtése, a különböző közlekedési infrastruktúrák kiépítése, a centrális megközelítések mérséklése, az elérhetőségek biztosítása.

A nagyváros állomány két jellegzetessége

Az általunk tíz ország alkotta Kelet-Közép-Európa nagyvárosainak néhány jellemzőjét villantjuk fel a következőkben. Az urbanizációs szint és annak változása, továbbá a jövedelem termelési potenciálok alapján teszünk kísérletet ennek a közel száz nagyváros állomány sajátosságainak érzékeltetésére. A dinamikus és a statikus közelítés váltja egymás, hiszen az elérhető, de egyben összehasonlítható adatok a vizsgálatunkat meghatározták, ám törekedtünk éppen a város állomány méretalapú egységesítése révén az együttesen regisztrálható karakterek és részben fejlődési pályák körvonalazására.

Urbanizációs szint

A kelet-közép-európai országok urbanizációs trendjeit a korábbi szakirodalmak kevésbé érintették (Rechnitzer 2020a, Rechnitzer 2022b). A nagytérség 10 országában 1960-ban a fővárosokban 8,8 millió lakost jegyeztek, ami 1990-re 12,1 millióra nőtt, majd enyhén stagnált 2020-ra, 12,8 millióra főben állt meg. A 100 ezer főnél nagyobb nagyvárosok népesség dinamikája igencsak látványos volt. Hiszen az ország együttesben 1960-ban 8,8; 1990-ben 20,6; majd 2020-ban 19,4 millió ember élt ezen település kategóriákban. Az országok többségébe lendületes – erőltetett – iparosítás folyt, ami döntően ezt a városkört érintette, a felfokozott belső migrációs folyamatokat, amit fejlesztés politikák ösztönöztek, döntően a gazdasági szerkezetek átalakításával, hiszen ezek hatása az esetlenként eltérő intenzitású városfejlesztésekben (pl. kiemelt iparosítás, tömeges lakásépítés, közszolgáltatások kiépítése stb.) koncentrált (Illés, 2002).

A vizsgált 95 nagyváros közül 51 népessége nem érte el 1960-ban a 100 ezer főt (AU 1, BL 2, CZ 2, HR 2, HU 4, PL 17, Románia 16, SL 1, SK 1, SB 4), majd 1990-ra már mindegyik város belépett a kisnagyváros kategóriába (kivétel Klagenfurt AU és Szabadka SR). Harminc esztendő, 1960 és 1990 között volt tehát az *urbanizációs robbanás* időszaka, ami jellemezte az egész kelet-közép-európai térséget, majd 1990 után jött a politikai és a gazdasági rendszerek változása, s ennek újabb átalakító következményi lettek nagyváros állományra (2. táblázat).

2. táblázat

Népesség arányok a fővárosok, a nagyvárosok és többi település vonatkozásában
(%, 1960, 1990, 2020)

Ország	1960			1990			2020		
	Főváros	100 ezer főnél nagyobb	többi település	Főváros	100 ezer főnél nagyobb	többi település	Főváros	100 ezer főnél nagyobb	Többi település
Ausztria	23,0	10,2	66,8	19,9	10,2	69,9	21,4	9,9	68,7
Bulgária	9,0	10,3	80,7	13,5	15,3	71,2	18,4	18,1	63,5
Csehország	10,4	8,8	80,8	11,7	10,7	77,6	12,2	9,8	78,0
Horvátország	10,2	6,4	83,4	14,7	10,2	75,1	16,7	9,3	74,1
Lengyelország	3,8	20,3	75,9	4,3	25,5	70,2	4,7	23,7	71,6
Magyarország	18,1	7,7	74,2	19,3	11,7	69,0	18,3	11,4	70,3
Románia	5,4	9,5	85,1	8,7	21,7	69,6	9,4	24,6	66,0
Szerbia	9,6	4,8	85,6	14,9	7,8	77,3	20,2	9,7	70,1
Szlovákia	5,8	1,9	92,3	8,3	4,4	87,3	8,7	4,4	86,9
Szlovénia	8,5	5,2	86,3	12,9	5,4	81,7	14,2	4,7	81,1
Mindösszesen	8,8	11,7	79,5	10,3	17,4	72,3	11,4	17,3	71,3

Forrás: Kutatási adatbázis, saját feldolgozás.

Az elmúlt 30 évben trendje, hogy a kelet-közép-európai nagyváros hálózat átrendeződött (2. táblázat). Érvényes ez a 200-300 ezer fő centrumokra, de érintette a 300–500 ezer főt számlálókat is. A legnagyobb változás Lengyelországban következett be, hiszen jelentősen nőtt a kismagyárosok aránya (50%-ról 65%-ra), de a magasabb kategóriában is (200–300 ezer fő) 50%-os településszám csökkenés. Ha országok szerint nézzük a két időpont közötti népességszám egyenleg egyedül Ausztriában pozitív, hiszen az öt nagyvárosa közel 100 ezer fővel növelte lakosainak számát, amiből Graz részesedett 50%-kal (55 ezer fő). Népesség befogadók még a szerbiai nagyvárosok, így Újvidék (77 ezer fő), ami vélhetően a Dél-Szláv háború hatásának tudható be, hiszen menekült hullám indult meg a nagyvárosok felé.

A többi ország centrumainak népessége egyértelmű csökken, elindult a központokból való kiáramlás, ezek vélhetően az agglomerációs övezetekbe irányultak, vagy az

elemzésünkben jelzett gazdasági szerkezetváltás következményeként a falvakba, a kisebb városokba való visszaáramlás, de külföldi munkavállalás lehetősége is befolyásolta a nagyvárosi népességvesztést.

3. táblázat

A kelet- és közép-európai országok nagyvárosálózatának osztályozása népesség kategóriánként (1990, 2020, ezer fő, db)

Országok	1990	2020	1990	2020	1990	2020	1990	2020	össze- sen
	100–200 ezer		201–300 ezer		301–500 ezer		501 ezer felett		
Ausztria	3	3	2	2					5
Bulgária	3	3	1	1	2	2			6
Csehország	3	3	2	1		1			5
Horvátország	3	3							3
Magyarország	7	8	1						8
Lengyelország	19	25	10	5	5	4	4	4	38
Románia	14	14	3	5	7	5			24
Szlovénia	1	1							1
Szlovákia			1	1					1
Szerbia	4	3		1					4
Összesen	57	63	20	16	14	12	4	4	95

Forrás: Kutatási adatbázis, saját feldolgozás.

Bulgáriában Pleven (43 ezer fő) és Ruse (51 ezer fő) a legnagyobb vesztes, egyedül Plovdiv tudta megtartani népességét, vélhetően a kedvező gazdasági szerkezeti váltás következtében. Csehországban a 300 ezer fő feletti népességgel bíró Ostrava ipari központ esetében csökkent a népesség (46 ezer fő), s ez adja a cseh nagyvárosi népességfogyás 74%-át. Horvátországban minden nagyváros a vesztes kategóriába tartozik, az összes fogyás 24%-os, aminek a többségét Rijeka hozta (52 ezer fő). Magyarország nagyvárosait sem kerülte el a népesség átrendeződés, hiszen több mint 100 ezer fővel csökkent a népességszám, amiben Debrecen vezet (43 ezer fő), de Pécs is (28 ezer fő) kiemelkedetten szerepelt. Kecskemét és Nyíregyháza tudta tartani, enyhén növelni népességét, Győrben csak néhány ezerrel csökkent a lakosok száma. Lengyelország 38 nagyvárosa 725 ezer főt veszített a népességéből. Hat nagyváros nyertesként került ki a

népességmozgásból, így A délkeleti régióban található Rzeszów⁴ (43 ezer), Nyugat-Lengyelország Zielona Góra⁵ (26 ezer), észak-kelet lengyelországi Bialytok⁶ (26 ezer), Gdansk (6 ezer), Krakkó (29 ezer). A legnagyobb vesztesek – csak azokat emeltük ki, ahol a népesség csökkenés 80% alatt volt a két időpont között – Lodz (176 ezer), Katowice (76 ezer), Sosnowiec (62 ezer), Bytom (68 ezer), Czestochowa (40 ezer), Walbrzych (31 ezer), Chozów (25 ezer). Román nagyvárosok összes népességfogyása 355 ezer fő mutat, a legmagasabb létszámban és arányban Brassó (75 ezer), aztán Braila (48 ezer), Constanca (43 ezer), Ploesti (34 ezer), egyedül a Iasi⁷ (Jászvásár) tudta növelni népességét (42 ezer). Szlovákián Kassa nem veszített népességéből, Maribornál is (Szlovénia) csak 10%-os népesség csökkenés volt regisztrálható. Szerbia esetében a nagyvárosi egyenleg pozitív, s ezt Novi Sad⁸ (Újvidék) hozza a maga közel 78 ezer fő népesség növekedésével.

A kelet-közép-európai nagyvárosok urbanizációs folyamatai két karakteres ciklusra oszlanak. Az első az 1960–1990 közötti időszak, amit a *klasszikus városrobbanásnak*, az urbanizációs folyamat első szakaszának kell tekinteni. Majd következett a rendszerváltozások után a második, a *szuburbanizációs és részben a dezurbanizációs szakasz*, mivel az országsoporton belül különbségeket, más és más fejlődési pályákat lehetett regisztrálni. Ám összességében azt mondhatjuk, hogy a *megkésetttség* felismerhető kelet-közép-európai térség nagyvárosai népesség alakulása alapján jellemezhető urbanizációs folyamataiban. A nyugat-európai városfejlődési trendek csak egy-egy országban, néhány kiemelt sajátos területi töke pályát megjárta, vagy arra lépő nagyvárosnál figyelhető meg, illetve olyan régióban lévő központoknál, ahol a kapcsolatok, együttműködések erősebbek a nyugat-európai centrumokkal és régiókkal (kedvező elérhetőség, külföldi működő töke jelenléte, történetileg tartós és erős városkép, imázs, megújításra képes intézményrendszer és tudatos városfejlesztés, érzékelhető városmarketing).

⁴ Repülőgép és gyógyszeripar, repülőtér (2005), vasúti csomópont, tudományos-ipari park, két egyetem (2001), a 100 lakosra jutó egyetemisták száma itt a legmagasabb az országban.

⁵ Kulturális, turisztika (borvidék), egyetemi és ipari központ, 25 ezer egyetemi hallgató.

⁶ Egyetemi, felsőoktatási központ, határ nagyváros (Belorusszia), közigazgatási központ.

⁷ Morvaország fővárosa, jelentős agglomerációs térséggel, kulturális, vallás központ, öt állami egyetem közel 60 ezer hallgató.

⁸ Jelentős agglomerációs térséggel, fontos ipari, gazdasági központ (elektronikai ipar, gépgyártás, kémiai ipar), magas a szolgáltatások jelenléte (pénzügy), kisugárzó kulturális funkciók, egyetemi központ (50 ezer hallgató)

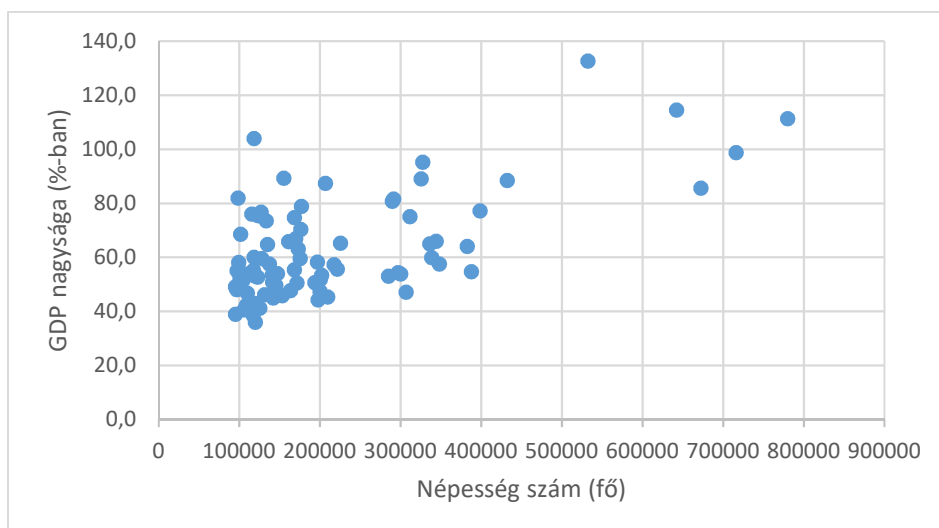
Jövedelmi szint

A nagyvárosokra a hivatalos statisztikák nem mérnek egy főre jutó GDP-t helyette az adott centrum NUTS 3 régiójának (megye, terület, kerület) adataival számoltunk⁹. Ezek a jövedelem összesítések biztosan torzítanak, hiszen az illetékes területi egységekben nem biztos, hogy gazdasági tevékenység folyik, vagy ha igen annak mértéke nem jelentős, esetleg szerkezete különbözik a városi gazdaságtól, ám a nagyváros vonzása minden esetben kiterjed a NUTS 3 egységre, így ezen mutató alkalmazása eligazító információt adhat a centrum helyzetéről.

Felvezetőnek tekintjük át az 1. ábrán és a 4. táblázatban a népesség és az ország GDP-hez viszonyított nagyvárosi arányokat, azaz milyen mértékű az egy főre jutó jövedelmek egymáshoz viszonyított mértéke. Három egyre ritkábban sűrűsödő halmaz láthatunk. Az elsőben az országos átlag 40 és 60 %-a között helyzetnek el a kismagyvárosok, majd a makroregionális funkcióval rendelkezők következnek már egy már szórta halmazban, de ugyanabban a tartományban, s végül a nemzetközi rangú központok, szinten nagyobb szétterülésben.

1. ábra

A nagyvárosok népessége és az egy főre jutó GDP (országos átlag 100%, 2019)

Forrás: Kutatási adatbázis, saját feldolgozás.

⁹ Szerbiára vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal, így 91 városra vonatkozó adatokkal dolgozunk!

4. táblázat

A Kelet-Közép-Európa nagyvárosai realizált jövedelme az országuk átlagához viszonyítva (országos átlag 100%, 2019)

Ország	A nagyvárosok az adott ország egy főre jutó GDP-ben (db)				
	-100%	99–80%	79–50%	49% alatt	Összesen
Ausztria		3	2		5
Bulgária			5	1	6
Csehország			5		5
Horvátország		1	2		3
Lengyelország	6	7	19	6	38
Magyarország			3	5	8
Románia	1	4	13	6	24
Szlovénia			1		1
Szlovákia				1	1
Összesen	7	15	50	19	91
	Népességszám (ezer fő)				
100-200	1	8	34	17	60
201-300	1	4	8	2	15
301-500	2	2	8		12
501 felett	3	1			4
Összesen	7	15	50	19	91

Forrás Kutatási adatbázis, saját feldolgozás.

A szórás és a megosztottság a nagytérség és az országok szerint is határozottan kitűnik, jelezve azt, hogy a *különbségek* erőteljesek. Ez kimutatható az országok között, de a nagyváros kategóriaként a teljes és a rész sokaságban. Az általános következtetés, hogy a nagytérség centrumainak többsége az *adott ország jövedelmi szintjének az 50 és 80%-os sávjában* található (55%), de minden ötödik nagyvárosban megtermelt jövedelem nem éri el az adott országra jellemző érték 50%-át. A város állomány ezen differenciálódása döntően a *kisnagyvárosokra* érvényes (85%), de a valamelyest érinti multi-és makroregionális központokat is (első esetben 40%, másikonál 66%).

Nem kívánunk belemenni ország elemzésekbe, helyette az adatállományunk alapján azt néztük meg, hogy a nagytérségben a korábbi térszerkezeti elemzésekben kiemelt *Keleti Fal* (Gorselak 1996, Rechnitzer, Smahó 2011) közeli nagyváros miként viselkednek ezekben a viszonylatokban. Négy ország (Lengyelország, Szlovákia, Magyarország, Románia) esetében a keleti országhatárok közelében (50–70 km) található nagyvárosok jövedelmi adatait hasonlítottuk össze (5. táblázat).

5. táblázat

A „Keleti Fal” nagyvárosai

Ország	Város	Népesség (fő, 2020)	Nagyváros kategória a népesség alapján	Egy főre jutó GDP (2019)		
				euró/fő	országos átlag %-ban	EU
PL	Gdynia	244969	2	20206	59,6	45,4
PL	Elbląg	118582	1	14893	43,9	33,4
PL	Olsztyn	171249	1	17545	51,8	39,4
PL	Lublin	338586	3	20791	61,3	46,7
PL	Rzeszów	196638	1	20206	59,6	45,4
SK	Kosice	238138	2	17352	45,1	39,0
HU	Debrecen	199856	1	16311	47,9	36,6
HU	Nyíregyháza	116814	1	13249	38,9	29,7
RO	Satu Mare	118871	1	16629	59,4	37,3
RO	Baia Mare	144996	1	15504	55,4	34,8
RO	Suceava	125364	1	12868	46,0	28,9
RO	Botosani	119627	1	11247	40,2	25,3
RO	Iasi	387834	3	17107	61,1	38,4
RO	Galati	306784	3	14741	52,7	33,1
RO	Braila	200231	2	16216	57,9	36,4
RO	Constanta	311474	3	23462	83,8	52,7
RO	Vasliu	107652	1	9857	35,2	22,1
BG	Burgas	201779	2	13040	53,0	29,3
BG	Varna	336216	3	15857	64,5	35,6

Forrás: Kutatási adatbázis, saját feldolgozás.

Északról dél felé haladva 19 nagyváros regisztráltunk a megadott kritériumok alapján, ebből kilenc kismagyváros, öt-öt multiregionális és makroregionális központ. Látható, hogy az előbbieik jövedelem termelő potenciálja kiemelkedő, mind országos, mint a nagyváros centrumainak az uniós szintű teljesítménnyel való összevetésében is. A multiregionális központok beolvadnak a kismagyváros állományba, azaz közöttük látványos különbséget nem tapasztalunk. Egyértelmű, hogy a Keleti Fal nagyvárosai *periférikus helyzetben vannak*, a szélesebb funkciókört, nagyobb népességet tömörítők valamelyest kiemelkednek ebből a közegekből, míg a *kismagyvárosok* helyzete már kedvezőtlennek mondható, minden vonatkozásban mérsékelt teljesítmény nyújtanak. A Keleti Fal bástyái egy-két kivétellel az országos nagyváros állomány gyenge pontjai, alacsony teljesítménnyel.

Hozzuk be a következőkben az európai dimenziót! Vizsgáljuk meg, hogy a kelet-közép-európai térség nagyvárosainak teljesítményét – ami, mint jeleztük az adott NUTS 3 szintjüknek megfelelő – az uniós szinthez mérten, s ennek alapján értékeljük a nagyváros állományt (6. táblázat).

Ausztriából három nagyváros (Salzburg 60¹⁰, Linz 67, Graz 83) és Lengyelországból egyedül Poznan (86) kerül a TOP csoportba, azaz a centrumok teljesítménye az EU átlagot meghaladja, bár érdekes, hogy az osztrák nagyvárosok nem érték el az országos szintű teljesítményt. A második csoportba sorolódott a további két osztrák nagyváros Innsbruck (118), Klagenfurt (159), továbbá Lengyelország négy nemzetközi szereppel bíró központja: Wroclaw (139), Krakow (165), Gdansk és Gdynia (259), valamint az észak-lengyelországi Plock¹¹ (210).

A Felső-Szilézia agglomerációja indítja a következő, az EU átlagának 70 és 50%-a közötti 25 tagot számláló csoportot. Katowice (398), Ruda Slaska¹² (398), Chozów (398), Zabrze (558), Gliwice (558), Biesko-Biala (775) tartozik még ebbe a hatalmas település és gazdasági agglomerációba, aminek a teljesítménye nem csak lengyel, de kelet-közép-európai dimenzióban is kiemelkedő, valamint még öt további lengyel nagyváros. Itt találjuk még a négy cseh nagyvárost: Brno (551) és Plzen (644), Osztrava (797), Olomouc (806), valamint kettő magyar (Győr 624, Szeged 1004) kismagyvárost. A Románia jelentős gazdasági nagyközpontjai is ezen kategóriában sorakoznak fel:

¹⁰ A városnevek mellett található szám az Unió 1166 db NUTS 3 területi statisztikai egységének sorrendjében elfoglalt helyet jelenti az egy főre jutó GDP (PP) alapján 2019 évre vonatkozóan. Az országoknál a nemzetközi rövidítést alkalmaztuk.

¹¹ A Mazoviai Vajdaságban Varsótól 110 km-re található 120 ezer lakos kismagyváros a lengyel nemzet köolajipari vállalat székhelye (PKN Orlen).

¹² A Szilézia Vajdaságban lévő Katowice szomszédságában lévő kismagyváros (130 ezer fő), szénbányászati központ, de emellett mértékadó szolgáltató hely (raktárbázis, logisztikai központ), aktív szerkezetváltást (ipari, technológiai, innovációs park).

Kolozsvár (436), Temesvár (535), Brassó (659), Constanca (760), Sibiu (764), de Maribor (805) is beosont a kategóriába, így az egyedüli szlovén nagyváros felsorolódott a dinamikát megtestesítő város csoportba.

A legnépesebb csoportot az EU egy főre jutó GDP átlagának 30 és 50 %-át képviselő nagyvárosok alkotják, 46 taggal (50, 6 % a városállománynak). Ezek többsége kismagyváros (71%), nyolc multiregionális központ (Ploesti RO, 883, Bialystok PL 939, Czeszochova PL 904, Nagyvárad RO 980, Kosice SK 984, Radom PL 1048, Craiova RO 1080, Braila (RO 1030), De idesorolódott öt makroregionális szerepkörrel rendelkező nagyváros, így Lublin (PL 867), Iasi (RO 994), Várna (BG 1043), Galati (RO 1074), Plovdiv (BG 1093). A magyar nagyváros többsége Székesfehérvár (803), Kecskemét (950), Debrecen (1026), Miskolc 1045, Pécs (1058) ebben a kategóriában található, a teljesítményük tehát nem éri el az EU átlag 50%-át.

Az utolsó kilenc egységet tartalmazó csoportot Nyíregyháza (HU 1115) vezeti, további hét kismagyvárossal. Egyedül Burgas (BG 1123) tekinthető multiregionális nagyvárosnak, de gazdasági teljesítménye kimondottan alacsony európai vonatkozásban.

Az adatsorokból, a besorolásokból és helyezésekből megállapítható, hogy a kelet-közép-európai nagyváros állomány erősen differenciált. A nemzetközi funkciókat és makro/multiregionális szerepköröket koncentráló városok képesek magasabb jövedelem termelő képességüket felmutatni, a szerkezetátalakításban sikeresebbek voltak, bár néhány a periférikus térségekben és a nagyrégió déli, keleti térségeiben található lassan, mérsékeltebb jövedelmi teljesítményt mutatnak. A kismagyvárosok között elvétve tűnnek fel sikeresnek tekinthetők (négy, azok is az osztrák központok). Kimutathatók viszont egy reménykeltő tömörülés (15 db), amiben megtalálhatók a várostérségek tagjai (PL), az országok elsődleges és sikeresen szerkezetváltó központjai (CZ), egy kapuváros (HR), specialitás és dinamikus gazdasági szerkezetet felmutató megújulók (RO, HU, PL). A leszakadó kismagyvárosok állománya is nagyon színes, összetett, sokféle térségi centrumot tartalmaz, amelyek egyértelműen a gerincét alkotják az adott ország településhálózatának. Összességében a kismagyvárosok helyzetét részben a gazdasági szerkezetük, annak átalakításának dinamikája, a területi tőke állományuk összetétele, a földrajzi pozíciójuk és megközelíthetőségük, de nem elhanyagolható az egyes országok területi politikája, a városfejlődést ösztönző és támogató rendszerei sem.

6. táblázat

A Kelet-Közép-Európa nagyvárosok realizált jövedelme az uniós szinthez viszonyítva
(uniós átlag 100%, 2019, 2020)

Ország	A nagyvárosok az EU egy főre jutó GDP-ben (db)					Összesen
	100% felett	99–70%	69–50%	49–30%	29% alatt	
Ausztria	3	2				5
Bulgária				3	3	6
Csehország			4	1		5
Horvátország			1	2		3
Lengyelország	1	5	12	20		38
Magyarország			2	5	1	8
Románia			5	14	5	24
Szlovénia			1			1
Szlovákia				1		1
Összesen	4	7	25	46	9	91
Népességszám (ezer fő, 2020)						
100–200	1	3	15	33	8	60
201–300	2	1	3	8	1	15
301–500		1	6	5		12
501 felett	1	2	1			4
Összesen	4	7	25	46	9	91

Forrás: Kutatási adatbázis, saját feldolgozás.

Ausztriából három nagyváros (Salzburg 60, Linz 67, Graz 83) és Lengyelországból egyedül Poznan (86) kerül a *kiemelkedő értéket* mutató csoportba, azaz a centrumok teljesítménye az EU átlagot meghaladja, bár érdekes, hogy az osztrák nagyvárosok nem érték el az országos szintű teljesítményt.

A második csoportba sorolódott a további két osztrák nagyváros Innsbruck (118), Klagenfurt (159), továbbá Lengyelország négy nemzetközi szereppel bíró központja: Wrocław (139), Krakow (165), Gdansk és Gdynia (259), valamint az észak-lengyelországi Plock¹³ (210).

¹³ A Mazoviai Vajdaságban Varsótól 110 km-re található 120 ezer lakos kisnagyváros a lengyel nemzet köolajipari vállalat székhelye (PKN Orlen).

A *Felső-Szilézia agglomerációja* indítja a következő, az EU átlagának 70 és 50%-a közötti 25 tagot számláló csoportot. Katowice (398), Ruda Slaska¹⁴ (398), Chozów (398), Zabrze (558), Gliwice (558), Biesko-Biala (775) tartozik még ebbe a hatalmas település és gazdasági agglomerációba, aminek a teljesítménye nem csak lengyel, de kelet-közép-európai dimenzióban is kiemelkedő, valamint még öt további lengyel nagyváros. Itt találjuk még a négy *cseh* nagyvárost: Brno (551) és Plzen (644), Ostrava (797), Olomouc (806), valamint kettő *magyar* (Győr 624, Székesfehérvár 803) kisnagyvárost. *Románia* feltörekvő gazdasági nagyközpontjai is ezen kategóriában sorakoznak fel: Kolozsvár (436), Temesvár (535), Brassó (659), Constanca (760), Sibiu (764), de Maribor (805) is beosont a kategóriába, így az egyedüli *szlovén* kisnagyváros felsorolódott a dinamikát megtestesítő nagytérségi centrumok csoportba.

A *legnépesebb csoportot* az EU egy főre jutó GDP átlagának 30 és 50 %-át képviselő nagyvárosok alkotják, 46 taggal (50,6 % a városállománynak). Ezek többsége kisnagyváros (71 %), nyolc multiregionális központ (Ploesti RO 883, Bialystok PL 939, Czestochova PL 904, Nagyvárad RO 980, Kosice SK 984, Radom PL 1048, Craiova RO 1080, Braila RO 1030). Idesorolódott még öt makroregionális szerepkörrel rendelkező nagyváros, így Lublin (PL 867), Iasi (RO 994), Várna (BG 1043), Galati (RO 1074), Plovdiv (BG 1093). A magyar nagyváros többsége Kecskemét (HU 950), Szeged (HU 1004), Debrecen (HU 1026), Miskolc (HU 1045), Pécs (HU 1058) ebben a kategóriában található, a teljesítményük tehát nem éri el az EU átlag 50 %-át.

Az utolsó kilenc egységet tartalmazó csoportot Nyíregyháza (HU 1115) vezeti, további hét kisnagyvárossal. Egyedül Burgas (BG 1123) tekinthető multiregionális nagyvárosnak, de gazdasági teljesítménye kimondottan alacsony európai vonatkozásban.

Az adatsorokból, a besorolásokból és helyezésekből megállapítható, hogy a kelet-közép-európai *nagyváros állomány erősen differenciált*. A nemzetközi funkciókat és makro/multiregionális szerepköröket koncentráló városok képesek magasabb jövedelem termelő képességüket felmutatni, a szerkezetátalakításban talán sikeresebbek voltak, bár néhány a periférikus térségekben és a nagyrégió déli, keleti térségeiben található mérsékelt jövedelmi teljesítményt mutatnak. A kisnagyvárosok között elvétve tűnnek fel *sikeresnek* tekinthetők (négy, azok is az osztrák központok). Kimutathatók viszont egy *reménykeltő tömörülés* (15 db), amiben megtalálhatók a várostárségek tagjai (PL), az országok elsődleges és sikeresen szerkezetváltó központjai (CZ), kapuváros (HR), specialitás és dinamikus gazdasági szerkezetet felmutató megújuló centrumok (RO, HU, PL). A *leszakadó kisnagyvárosok* állománya színes, összetett, sokféle térségi

¹⁴ A Szilézia Vajdaságban található Katowice szomszédságában lévő kisnagyváros (130 ezer fő), szénbányászati központ, de emellett mértékadó szolgáltató hely (raktárbázis, logisztikai központ), aktív szerkezetváltást (ipari, technológiai, innovációs park).

centrumot tartalmaz, amelyek egyértelműen a gerincét alkotják az adott ország településhálózatának. Összességében a kisnagyvárosok helyzetét részben a gazdasági szerkezetük, annak átalakításának dinamikája, a területi tőke állományuk összetétele, a földrajzi pozíciójuk és a megközelíthetőségük, de nem elhanyagolható az egyes országok területi politikája, a városfejlődést ösztönző és támogató rendszerei sem.

A megosztott trendek

A nagy térség, a 10 ország nagyváros állományát a kutatás kezdeti szakaszában négy csoportra osztottuk, reménykedve abban, hogy karakteres eltéréseket, sajátosságokat tudunk majd regisztrálni vizsgálataink során. Nos, egyik vetületben jól gondolkodtunk a jelzett négyes felosztást, hiszen a kisnagyvárosok mindegyik elemzésben elkülönültek, ezek a centrumok – tisztelet a kivétel, ahol egy-egy jelentősebb gazdasági szervezet és annak a kiszolgáló alrendszerei települtek meg a sikeres szerkezetváltás következtében – lényegében egy-egy régió vagy kapcsolódó térségek ellátó, szervező központjai. Lassabb átalakulást mutatnak, a felzárkózásuk más és más az országok között, ott erőteljesebb, ahol a városhálózat második szintjét alkotják, így szükségszerűbb a fejlesztésük aktivizálása. A nagyobb kiterjedésű országokban, ahol viszont a második szint karakteresebb, vagy éppen létezik harmadik városhálózati vetület is, ezekben a kisnagyvárosok periférikus jellege egyértelműbb, látványosabb.

A csoportosításunk felső szintjein, így az országos/nemzetközi rangú és a makroregionális szerepeket, egyben hatásokat is generálni képes nagyváros állomány ugyan csak két országban (Lengyelország, Románia) található, de ezek az adott városállomány fókuszpontjai, kiemelkedő centrumok. Gyorsabb, látványosabb szerkezetváltáson mentek keresztül, számos új funkciót tömörítenek, gyakran képesek a várostérségüket is alakítani, hiszen a környezetükben lévő kisnagyvárosokat is kedvezőbb helyzetbe hozzák, valamiféle gazdasági feladat és funkció megosztással.

A nagy térség nagyváros állományának a megosztottságát a területi elhelyezés is befolyásolja, ebben a nyugat-kelet megosztottság – főleg a kisnagyvárosoknál – jól érzékelhető. De érzékelhető a lendületet valamelyest mutató szomszédos ország nagyvárosainak kölcsönös hatása, eseteként a másik jelenléte.

Összességében a kelet- és közép-európai térség nagyváros állomány erősen megosztott, az urbanizációs folyamatok megkésve, de igen is felismerhető, a nyugat-európai állományhoz való közeledésük, így az urbanizációs trendekbe való integrálódásuk megkezdődött, de eltérő intenzitással zajlik. A nagy térségben nem ismerhető fel valamiféle városhálózat jellemzői, annak alakításában az országos szintek még a meghatározók,

amiket az eltérő lendületű és hatású területi politikák befolyásolnak. A nagyváros állomány versenyképessége az egyre változó gazdasági, politikai, környezeti és geopolitikai vonatkozásokban csak valamiféle érintkező, ne talántán megismerő és túlzott optimizmussal összehangoló fejlesztés esetén lehetséges a jövőben.

Köszönetnyilvánítás

A kutatást az Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal Országos Tudományos Kutatási Alap finanszírozta, „A területi tőke és innovációs miliő szerepe a kelet-közép-európai regionális központok fejlődésében” című GAZD K 128747 számú pályázat keretében.

Irodalom

- Gorzalak, G. (1996): *The regional dimension of transformation in Central Europe*. Regional Studies. <https://doi.org/10.4324/9780203059784>
- Illés I. (2002): *Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón. Átalakulás, integráció, régiók*. Dialog Campus Kiadó, Budapest.
- Jeney L. (2007): Dualitások az Európai Unió nagyvároshálózatának fejlettségében az ezredfordulón. *Tér és Társadalom*, 21., 4., 155–178. <https://doi.org/10.17649/TET.21.4.1144>
- Lengyel I. (2022): *Regionális és városgazdaságtan*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged.
- Lengyel I., Rechnitzer J. (2009): *Regionális gazdaságtan*. Dialog Campus Kiadó, Pécs–Budapest.
- Lux G. (2013): Kritikus tömeg alatt: a fejlesztési együttműködés lehetőségei a kisebb nagyvárosokban. *Tér és Társadalom*, 27., 4., 52–74. <https://doi.org/10.17649/TET.27.4.2512>
- Rechnitzer J. (2021): A nagyvárosi fejlődés sajátosságai. In: *Nagyvárosok Magyarországon*. szerk. Rechnitzer J., Berkes J. Ludovika Kiadó, Budapest. 17–32.
- Rechnitzer J. (2022a): Kelet- és Közép-Európa területi folyamatai a hazai regionális tudományi kutatásokban. KRTK RKI DTI, Győr. Kézirat.
- Rechnitzer J. (2022b): Kelet- és közép-európai nagyvárosok térben és időben. KRTK RKI DTI, Győr. Kézirat.
- Rechnitzer J., Smahó M. (2012): *Területi politika*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Somlyódy Péter E. (2014): Az állam megváltozott szerepe és a városfejlesztés viszonya. *Tér és Társadalom*, 28., 2., 31–44. <https://doi.org/10.17649/TET.28.2.2613>

